

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Cilt: 12 Sayı: 66 Ekim 2019

www.sosyalarastirmalar.com

Issn: 1307-9581

Volume: 12 Issue: 66 October 2019

www.sosyalarastirmalar.com

Issn: 1307-9581

Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3678>

DEVİNİMSEL YÖNLERİYLE: ORTA ASYA TÜRKLERİ'NDE CAMBI ATIŞ* WITH DEVELOPMENTAL ASPECTS: CAMBI SHOOT IN CENTRAL ASIAN TURKS

Mehmet TÜRKMEN*
Ulanbek ALİMOV**

Öz

Bu çalışmada, Türk halkları spor kültüründe baş değeri olan okçuluk, atıcılık, güreş sporlarından ilk ikisinin bileşiminden meydana gelmiş, kadim bir atlı spor olan 'cambi atmay' incelenmektedir. Eski Çin ve eski Türk topluluklarının Asya coğrafyasında para yerine kullandıkları gümüş külçeye 'cambi' denir. Atın kuyruk kılına bağlan bu gümüş, 3-5 metre yükseklikte bir direğe asılır, atnı dörtnele süren binici, 30-35 metreden okuyla gümüşün bağlı olduğu kılı vurması ve gümüşü yere düşürmesi hedeflenir ki, bu eyleme "cambi atmay" oyunu denir. Kırgızlar'ın 'cambi atmay', Kazakların 'Jambu atu', Özbek ve Uygurlar'ın 'altın kabak', Taciklerin 'kabak' dedikleri bu spor, son yüzyılda devinim geçirmiştir. Kırgızların Türk halkları içerisinde en köklü tarihe ve zengin bir geleneğe sahip oldukları için, 'cambi atmay' oyunu, bu araştırmanın merkezine alındı. Orta Asya Türk halkları coğrafyasıyla sınırlandırıldı. Çalışmada, cambi atışın devinimsel yönlerini, bu arada küreselleşmenin getirdiği girdiler veya milli niteliklerinden çıktıkları ne oldu? Günümüzdeki durumu nedir? Gibi sorulara yanıt aramak amaçlanmıştır. Çalışmada niteliksel yaklaşım içinde yer alan modellerden betimsel tanımlama ve karşılaştırma yöntemi kullanıldı. Tanımlanmış tarzıyla oyun, XX. Yüzyılın ortalarına kadar oynanmıştır. 1950-1991 yılları arasında oyunda ok yerine ateşli silah kullanılmış, bu tarihten sonra tekrar ok ile atışlara dönülmüştür. Ancak hedefe cambi yerine modern ok putaları veya geyik resmi çizilerek puta yerine konulmuştur. Kazakistan 2016'da 'Jambu atu' adıyla UNESCO somut olmayan kültürel miraslar listesine dahil ettirmiştir. Şimdilerde mütevazı bir şekilde varlığını sürdürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Orta Asya, Devinim, Türk Halkları, Atlı Okçuluk.

Abstract

The archery, shooting and wrestling sports are the main values for Turkish Communities. This study examines to investigate an ancient equestrian sport composed of archery and shooting is called "cambi atmay". In Asian geography, the silver ingot is used by the ancient Chinese and ancient Turkic Communities instead of money is called 'cambi'. This silver tied to the tail of the horse is hung on a pole at a height of 3-5 meters. This silver tied to the tail of the horse is hung on a pole at a height of 3-5 meters. This sport is well known as "cambi atmay" in Kyrgyz, as "Jambu atu" in Kazakhs, as "altın kabak" in Uzbek and Uighurs and as "kabak" in Tajiks. This sport has undergone developmental processes in the last hundred years. Since the Kyrgyz community has the most deep-rooted history and a rich traditional background among the Turkish Communities, the game "cambi atmay" was taken to the center of this research. The communities of Central Asia were limited to their geography. In this study, what happened to the motive aspects of the cambi shooting, in the meantime, the inputs or outputs of nationalization brought by globalization? What is the situation today? This study intended to seek answers to such questions. In this study, descriptive identification and comparison method was used. Arrow idols or deer were drawn instead of cambi to the target. Kazakhstan named it "Kazakistan Jambu atu" United Nations in UNESCO's list of intangible cultural heritage in 2016. At present time, the game "cambu atu" remains modest. The game of "cambi atmay" with its defined style was played until the middle of XX the century. Between 1950 and 1991, firearms were used instead of arrows in the game.

Keywords: Central Asia, Motion, Turkish People, Horse Archery.

* Bu çalışma, KTMU-BAB-2018.GOSAUM.01 nolu, "Kırgızistan ve Türkiye'de Geleneksel Atlı Sporların Araştırılması" başlıklı projeden üretilmiştir.

** Prof. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, Muş/ Türkiye & Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Geleneksel Oyun ve Spor Araştırma Uygulama Merkezi, Bişkek/ Kırgızistan. turkmenafsin@hotmail.com

*** Dr. Öğr. Gör., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Geleneksel Oyun ve Spor Araştırma Uygulama Merkezi, Bişkek/ Kırgızistan. alimtilek@gmail.com

1.GİRİŞ

Devinin; Durağan bir noktaya göre devinmekte olan bir nesnenin durumu veya zaman içinde durum değiştirmedir. Türk geleneksel okçuluğunun kökenleri İskit, Hun ve diğer erken Asya okçuluk geleneklerine dayanmaktadır. Bedensel aktiviteler insanlara sosyal konum ve statü kazandırır (Ermış ve İmamoğlu, 2019, 1-6). Davranışlarda değişim oluşturabilir (Ermış ve ark.,2017,589-599). Tarih boyunca böyle olmuştur. Tarih boyunca Orta Asya'nın atlı okçuları, benzer okçuluk donanımları ve savaş stratejileri kullanmışlardır. Bununla beraber göçebe yaşam tarzı, kabile ve uluslararası açık seçik, belirgin ayrımlar yapılmasına olanak vermemektedir. Aynı coğrafyada yaşayan bu uluslar birçok değeri paylaşmışlar, birbirlerinin dinleri, dilleri, gelenekleri ve hiç şüphesiz ki genetik kodlarını üzerine etkili olmuşlardır. Tarihçiler Orta Asya'nın bu karmaşık etnik havuzunda, yollarını farklı dilbilimsel izleri sürerek bulmaya çalışmaktadırlar. Ne var ki, bu da güvenilir bir yöntem değildir. Burada sosyal yaşamdan dini inançlara, barınma tarzından sanata, avlanmadan savaşıma kadar, bütün bu kavimlerce paylaşılan ortak bir kültür söz konusudur. Asırlar boyu sayısız medeniyet gelmiş geçmiş ve geriye bu ortak kültür ve onun okçuluk ekolünü bırakmışlardır. Tarihin çeşitli politik odaklar tarafından çıkarları doğrultusunda kullanıldığı (veya istismar edildiği) ve bazen tarihçilerin gerçekleri saptırdığı yadsınamaz. Her milletin geçmişten süzülerek gelen, sosyal yapı ve yaşayıştan kaynaklanan, kısmen coğrafi özellikleri de bünyesinde barındıran spor kültürü anlayışları vardır (Türkmen ve ark., 2006, 77-94). Sportif faaliyetlerin insanı eğlendirdiği, hoşça vakit geçirmesini sağladığı gibi, aynı zamanda insanı kendi isteğiyle sportif zorunluluklar uyarınca yönlendirdiği de bir gerçektir (Yamaner ve ark., 2018, 251-257). Spor insanların vücutlarının güzel ve estetik görünmesini sağlar (Yamak ve ark., 2018, 1377-1388). Değer yargıları, fert ve toplum tarafından spora vurulan damganın ifadesidir. Sporun kişiliğin oluşumu ve karakter niteliklerinin gelişiminde rol oynadığı birçok eğitimci tarafından kabul edilmektedir (Ermış ve ark., 2018, 589-598). Spor, yoğun kişilerarası ilişkiler yanında yaygın grup yaşantıları sergileyen bir olgu olarak hem sosyal bir nitelik taşımakta hem de sosyal bir ihtiyaç sayılmaktadır. Sporun doğrudan kültürün veya onun her toplumda ayrı şekil ve muhtevada ortaya çıkardığı kültürel yapı elemanlarının tesiri altında yaşadığı söylenebilir. Asya ve Avrupa kültüründe spor farklı olarak algılanır. Asya vücut kültüründeki bilgiler, düşünceler ve uygulamalar daha ziyade toplumların kültürel yaşantılarıyla bir paralellik göstererek dönemler itibarıyla farklı şekillerde hayata geçirilmiştir. Öyle ki, Asya toplumlarında tabiatın aşıladığı mistik hayat anlayışının, savaş zorluklarının ve filozofik dünya görüşlerinin meydana getirdiği kültür o toplumda sporu beden ve ruh dengesinin sağlanmasında bir araç durumuna sokmuş ve onun toplumda yaygın bir biçimde kullanılması fikrini ortaya çıkarmıştır. Sporun toplum içinde yaygınlaştırılması, diğer pek çok faktörle birlikte, fertleri yönlendiren değer yargıları, gelenek ve göreneklerin spor türlerini desteklemesi ile de bağlantılı görülmektedir. Öyle ki, bu kültür unsurlarının sporla ilgili eski birikimlerinin üzerine yeni değerler koyması ve yeni sosyal kuvvetler meydana getirmesi sporun kitlelere daha rahat ulaşmasını sağlayacaktır (İmamoğlu ve ark., 1997, 139-144; Taşmektepligil ve İmamoğlu, 1996, 41-51). Özellikle Türklerde spor ve oyun kültürü çok yaygın idi. Bu Asurlar, Etiler ve Hititlerden yani ön Asya uygarlıklarından itibaren gelişerek devam etmiştir (İmamoğlu ve Koca, 2018, 479-488).

Amaç

Çalışmada, cambı atışın devinimsel yönlerini, bu arada küreselleşmenin getirdiği girdiler veya milli niteliklerinden çıktıkları ne oldu? Günümüzdeki durumu nedir? Gibi sorulara yanıt aramak amaçlanmıştır. Bu çalışmanın amacı Türk halkları spor kültüründe baş değeri olan okçuluk, atıcılık, güreş sporlarından ilk ikisinin bileşiminden meydana gelmiş, kadim bir atlı spor olan 'cambı atmay' incelemektir.

2. YÖNTEM

Çalışmada niteliksel yaklaşım içinde yer alan modellerden betimsel tanımlama ve karşılaştırma yöntemi kullanıldı.

3. ORTA ASYA TÜRKLERİNDE CAMBI ATIŞ

3.1. Oyunun tanımı: Oyun, süvarinin, onun yolunda koyulan belli hedeflerin okla (bazen av tüfekte) vurmasından ibarettir. Eski zamanlarında Mengen denilen yaman ve aşırı isabetli atışçı-nişancılar, sık sık yüksek maharetlerini gösterirlerdi. Onlar at üzerine binerek hızlı koşarlar ve hiç durmadan yüksek direkte kurulan hedefe ulaşmaya çalışırlardı. Şimdi yay veya eski tüfeğin yerini saçma modern av tüfek almış. At üzerinde ok atmak, tarihin belki de en eski ve en çok beceri isteyen savaş sanatıdır. Okçu atı dörtlüye sürerken dizginleri bırakmakta ve yayını çekerek ok atmaktadır. Bu tekniğin uygulanması, üzenginin icadı ile mümkün olmuştur. At üzerinde ok atmanın tekniği, bugün bizim benimseyip uyguladığımız Batılı tarzdan farklı ve öğrenmesi zor bir tekniktir. Kiriş çekildiğinde kiriş tutan el yüzde veya vücudun başka herhangi bir noktasında sabit olarak tutulmuyor, atın hareketine uygun olarak salınıyordu. Yine batılı

tekniklerden farklı olarak, kiriş yüze değil kulağa kadar çekiliyordu. Ancak kompozit yay teknolojisi ile mümkün olabilen bu uzun çekiş mesafesi sayesinde, kolların ağırlığı vücudun sağ ve soluna eşit dağıtılıyor, süvari dengesi bozulmadan “nişan” alabiliyordu.

3.2 Jambu atu: Özel donatılmış yerleşim yerlerinden uzakta bulunan yeri ister. Ata binip koşan süvarin tüfek attığı nişan, seyircilerin karşı tarafında 3 metre yüksekliğinde koyulur ve 30 santim çapında yuvarlak topa benzer. Oyuna katılan her kesin, kendi atının ve tüfeğin olması lazım. Depara davet edilmeden önce o, bunun için sıkı belirtilmiş yerde beklemeli ve yarışmalarında davranış kurallarına kesinlikle uymalıdır. Yarışmacıların depara yani ateş hattına çıkışı, kura çekerek belli olur. Depar çizgisine davet edilen süvari, hakemden sadece bir fişek alır, tüfeğini durdurur ve verilen işaretten sonra bitişe doğru koşar. Nişandan birkaç metre önünde ateşi açar ve koşmaya devam eder. Her bir oyun yarışmacısına sadece bir atış yapmasına izin verilir ve böylelikle el sertliğini ve göz keskinliğini göstermek. Oyunu kazanan, nişanda fişekle yapılan en çok rahne sayısına göre belirlenir.

Resim 1: 14. Yüzyıl, Atıcılık talimi yapan okçuları tasvir eden bir minyatür (Ibn Ahî Hizâm, el-Maḥzûn câmi' u l-fünûn, Bibliothèque Nationale, MS, Kıpçaki Turkish, nr. 2824, vr. 28'a).

Resim 2: İlginç olan, kirişin bırakılma anını, atın dörtlüye gidiş hareketinin belirlemesiydi. Atın dört ayağının da yerden kesik olduğu kısacık anda -bu en sarsıntısız an olduğundan- kiriş bırakılıyordu. Bozkırların atlı okçusunun sanatının doruk noktası da buydu ve çok hassas bir ritim duygusuna sahip olmayı gerektiriyordu. Osmanlı'nın ilk dönemlerinde bu teknik, bir okçuluk hüneri olarak çeşitli vesilelerle sergileniyordu (BOA, 16. Yüzyıl).

Eski Türklerde özellikle güreş müsabaka veya yarışma şeklinde daha sonraki senelerde geleneksel bir hale dönüşmüş ve Türklerin ata sporları olarak tarihe kayıt edilmiştir (Şener ve İmamoğlu, 2018, 1091-1106). Spor alanında renklerin etkili olduğuna o devirlerde de inanılmış olmalıdır ki oyunlarda renkli sahnelere yer verilmiştir. Spor alanında özellikle takım sporlarındaki forma ve tişörtlerde, hatta tozluklarda renk seçimi

sportif performansı duruma göre azda olsa olumlu yönde etkileyebilir (İmamoğlu, 201, 40-52; İmamoğlu 2011, 1-5; Yamaner ve İmamoğlu, 2018, 515-526). Jigit'e paha biçilmez bir kabak alın! Eski zamanlardan beri, Türkler okçulukta yarıştı ve bir cambı hedef olarak kullanıldı- at kılı ipe asılan yüksek direklerin üst çubuğuna asılan gümüş bir disk vardı. Hem ayakta duran bir attan hem de tam hızda koşan bir attan ateş ediyorlardı. Günümüzde sadece yaylar değil, aynı zamanda ateşli silahlarda da kullanılıyor. Jamba atu, ya da gümüş bir diske ateş ederek, tatillerde Kazak askerlerinde yapıldı. Pek çok uygun nişancı vardı- sonuçta, hassasiyet, yiğitler ve güç, el becerisi ve cesaret ile birlikte değerliydi. Diğer Türk halkları da benzer şekilde farklı yarışmalar yaptı: Kırgızlar- "Cambı Atmay" veya "Jambu Atu" arasında, Özbekler- "Altın Kabak" ve Tacikler arasında- "Kabak". Kurallar eşit değildi, ancak oyunların benzerliği gümüş ticaret çubuğunun belli bir yüksekliğe monte edildiğine bakıldı ve ödülü belli bir mesafeden ve pozisyondan düşüren en doğru atıcı sahibi oldu. Sadece burada, pahalı külçe zarar vermemek için, ödülün asıldığı o bölgeye girmek gerekiyordu. Bir yarışçı dart, mızrak, yay, tüfek veya tabanca kullanarak yaya ya da at sırtında olabilir. Tüm bu sözleşmeler, koşullara ve rekabetin ölçüsüne bağlı olarak değişmiştir. Sadece en zoru, at sırtında hareket eden atıcı için hedefteki uygun bir vuruştur. Orta Asya'da gelişen bu atlı okçuluk, Kıpçak Türkleri ile Mısır Memlûklularına (Resim 1) ve Oğuz zümresiyle de Anadolu'ya gitmiştir (Resim 2). Selçuklular döneminden günümüze kalan diğer önemli üç belge ise, "Tuhfe-i mübarizi" isimli tıp kitabı, "Hülasa" isimli okçuluk ve "Riyazet-i Hal" isimli binicilik kitabıdır ki; Tuhfe-i mübarizinin ikinci faslında güreşinde aralarında bulunduğu pek çok sporun faydalarından ve yapılışından bahsetmektedir. Aynı zamanda Selçuklu sultanları pehlivan kelimesini, hükümdar sıfatı olarak ve savaş kahramanları için kullanmışlardır (Türkmen, 1996, 154).

3.3. Cambı Atmay

Cambı; eski Çin ve eski Türk topluluklarının Asya coğrafyasında para yerine kullandıkları gümüş külçeye denir. Bugün Asya Türk topluluklarında gümüş para yerine 'Cambı' sözcüğünü sadece Doğu Türkistan'da bulunan Uygur, Kazak ve Kırgız Türkleri kullanmaktadır. *Atmay* ise; Türkiye Türkçesine göre atmak anlamına gelir (Yudahin, 1994, 171).

Orta Asya Türk toplulukları bu oyunun adına genelde 'camba atmay' derlerken, bazı zamanlarda da oyunun adına Kazakların '*cambı atu*', Kırgızların ise '*cambı atuu*' dedikleri görülmektedir. Cambı atmay kelimelerinin karşılığı 'cambı atmak' anlamına gelirken cambıya atış kastedilmektedir. Türk folklorunda büyük yeri olan 'at' ve 'ok' motifinin yerini ateşli silahların icadından olsa gerek '*at, avrat, silah*' veya '*at-silah*' kavramının aldığı görülür. Örneğin, XVIII yüzyıl Türkmenlerin ünlü halk filozofu şair Magtımçulu bir şiirinde şunları vurgulamaktadır:

'...Yiğit hoşu at-silahtır; İşleri cüret gerektir.

Kötü oğuldan yeğrektir...' (Geldiyev & Türkmen, 1995, 188-199)

Aynı şair aynı tarihlerde bir başka şiirinde;

'Yiğidin olmasa atı; Bunu belli bilin, yoktur gayreti...' demektedir (Geldiyev & Türkmen, 1995, 201).

Özbeklerin kullandığı konuyla ilgili çok sayıda atasözlerinden birinde; '*Ot bilan gurol ega tanlamas / At ile silah sahibini seçmez*' denilmektedir. Türkmenlerde; '*Atlan-atlan diyende, at yoklar öküner ilin yağı çapanda, sovdu yoklar öküner.*' (*Atlan-atlan denildiğinde atı olmayan pişman olur, yurduna düşman geldiğinde silahı olmayanlar pişman olur*) (Kürenov & Gümüş, 1995,26) demektedirler. Anlaşılacağı gibi bu kültür çok eskilerden gelmektedir.

Kültürel özellikler ve davranışlar toplumdan topluma değişir (Aslan ve ark, 2017, 41-55). Eski Türkler "Kuşkanadı, Türk atı ile" ilkesine inanmıştır. Dede Korkut Destanlarında "Yaya erin umudu olmaz" inancı sık sık vurgulanmıştır. Türklerin at sevgisi "At, avrat, silah" deyiminde yer bulmuştur. Türkler için at, bir kuşun kanadı kadar önemli bir unsuru; avrat, devletin temelini oluşturan aile kavramını, silah ise devletin askeri gücünü temsil etmektedir. Cambı Atmay koşturulan at üzerinden elde bulunan yay veya silahla atkuyruğundan çekilen kıla asılı bulunan cambıyı yere düşürmek amacıyla ok veya şimdiki haliyle tek kurşun atılması şeklinde cereyan eden bir atlı oyundur. Atış cambıya değil cambının asılı olduğu kıla yapılır ve burada amaç cambıyı yere düşürmektir. Eski boyutlarıyla cambı atmay: Türk toplulukları tarih sahnesinde görülmeye başladığı andan itibaren atla olan yakınlığı bilinmektedir. Yine Türklerin en çok kullandığı ve bununla koskoca imparatorlukların duvarlarını deldiği, oğullarına '*boz ok*', '*ok-üç*' '*ok*' vb. isimler koydurulacak kadar sevdikleri silahlarının '*ok*' olduğu bilinen bir gerçektir. Tarihin derinliklerine dayanan Türk kültürünün ayrılmaz birer parçası olan at ve okun bileşimi olarak meydana gelen cambı atmay oyununun tarihi, aynı tarihsel derinliği taşımaktadır.

Bu oyunun M.Ö. I. asırda yapıldığına dair bilgiler olmakla birlikte, oyunun kuralları ile oynandığına dair net bilgiler M.S VIII. asra aittir (Kürenov & Gümüş, 1995, 26). Bir kaynakta şöyle denilmektedir: Türk

Ata'nın torunları eski zamandan beri okla avlanmayı meslek kılıp at üzerinde koşup giderken, yay çekip tüfek atmayı büyük sanat olarak saymışlardır. At üzerinde 'cambı atmay' gibi oyun bu halkın folklor eserlerinin hepsinde gözüktür. Orta Asya Türk topluluklarının tarihine bakıldığında yukarıdaki yorumu doğrulamamak mümkün değildir. Türk folklor eserlerinden birisi olan Manas Destanı'na bakıldığında verilen aşlar, toy-temaşaların hiçbirinin 'cambı atma' oyunsuz geçmediği görülür. Mesela; Manas'ın Kanıkey ile evlendiği düğünde Köteköy'ün yağ merasiminde aş verildiğinde vb. birçok yerde 'cambı atmay' oyunu mutlaka oynanmıştır (Tanıbekov, arşiv no:1013). Tanıbekov'un görüşünü destekler ve daha genel bir ifade kullanan Toktorbaev ise şöyle der: 'Türk halkının en eski oyunlarından biridir. Cambı atmay oyununa folklor ve tarihi kaynaklarda çok rastlanmaktadır. Her türlü şekilde ve her türlü mesafede oynanmıştır (Toktorbaev,1991,76). Cambı atış oyunlarının yapılışı ve oyunda görülen geleneksel özellikleri hakkında çok sayıda kaynak bulunmaktadır. Kaynaklara göre; Türklerin avcı ve savaşçı bir millet oluşları, atıcılık ve okçuluğu bu toplulukların günlük yaşamının bir parçası olması, oyunun doğmasına sebep olarak gösterilir. Ayrıca, bu oyunu Orta Asya Türk topluluklarının dışında başka kavimlerin oynamadığı; oyunun toy, yağ ve diğer genel günlerde oynandığı; oyunda genelde iki türlü (öne-yükseğe, yana paralele) atışların yapıldığı; oyunda mutlaka müzik, deyişler, ozanların atışması vb. geleneklerin bulunduğu bildirilmektedir (Tanıbekov, fon: 134/K342).

Cambı Atmay oyunu 1917'li yıllara kadar yoğun bir şekilde oynanmıştır. Düz bir arazide net bir mesafe olmamakla birlikte kabile veya bölge reislerinin oluşturduğu komite tarafından belirlenen mesafelerde cambıya atışlar yapılmış, bu atışlar seyircilerin bulunmadığı tarafa asılan cambı'nın bağına ve okla yapılmıştır. Bir toyda yapılan cambı atışlarının büyük sayılabilmesi ve atıcının 'cambı ustası' olabilmesi için en az üç değişik (Kazak, Kırgız, Özbek vb.) halkın atıcılarının bulunması gerekmektedir (Kaada Salt, fon: 575/5213). Cambı atmay oyununa katılanların sayısında bir sınırlama bulunmamaktadır. 1862'de Kırgızistan'ın Oş vilayetindeki bir toyda 223 kişinin cambı atışı yaptığı, cambı atışlarının bir hafta sürdüğü, oyunda dört atın öldüğü ve bunların yerine toy sahibinin 70 at verdiği, birinci olan Kalil isimli nişancıya ise 90 külük ve düşürdüğü gümüşün dokuz katını verdiği bilinir. Yine bu toya davet edilen Türkmen asıllı ve Azatcan isimli ozana 90 koyun verdiği bildirilirken bunların yanısıra birçok atlı sporlarında yapıldığı kaydedilmektedir (Tanıbekov, arşiv no: 1015). Eskiden beri oyunu kadın ve erkeğin aynı şartlar altında oynadığı eski Kırgızların kahraman kızı Cangıl Mirza'nın çok iyi atışlar yaptığı bildirilmektedir. Yine bu oyunda XX. Asırdan evvel yaş sınırının olmadığı ve kendisine güvenen küçük-büyük her yaştaki insanın katıldığından söz edilmektedir (Tanıbekov, 1993, 24). 1917 yılından sonra da bu topluluklar fırsat buldukça bu oyunu eski özellikleriyle oynamışlardır. 1953'te ilk önce Kırgızlar Narın şehrinde bu oyunu uluslararası boyutlara taşıyabilmek için Beden Eğitimi ve Spor İl Yönetim Kurulu bir araya gelerek tartışmışlar, oyunun organizasyonunu resmi olarak yapmaya karar vermişlerdir. Bu komisyonda bulunan üyeler, içine herhangi bir madde konulan torbayı 25 m uzaklıktaki yere tek dal ipe asarlar, buraya çağrılan 50 kişiden her biri beşer ok ile asılı torbaya atış yapar. Bu 50 kişiden sadece biri torbanın ipini vurur ve torbayı düşürür. Bu kişiye başarı belgesi ve ödül verilir. Aynı komisyon buradaki atışlar hakkında istatistiki hesaplar yapar ve cambı ipini vurup koparma imkanını %0,4 olarak tespit ederler (Levine, 1998, 33).

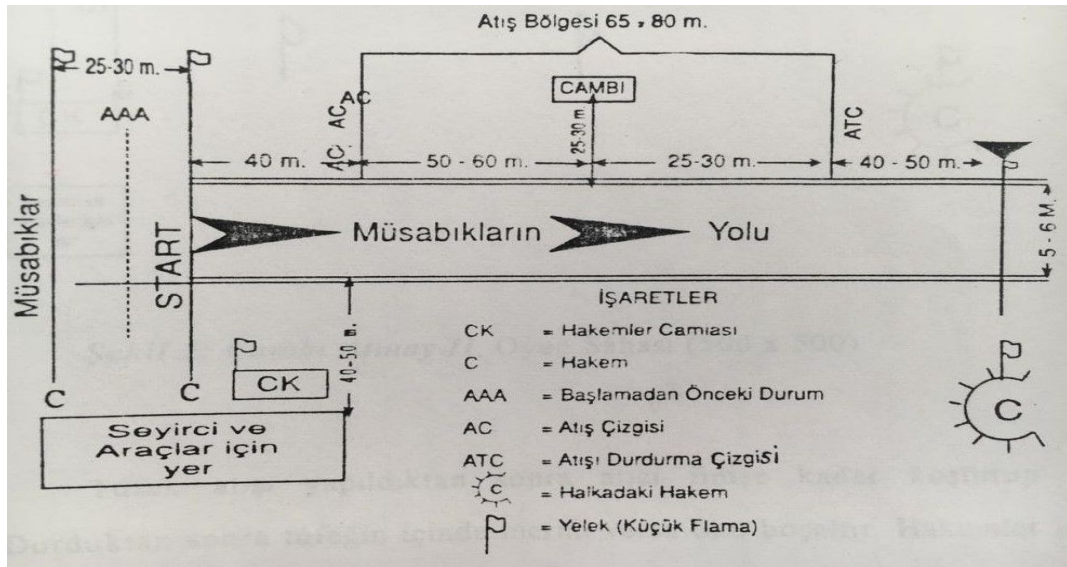
Cambı atmay oyunu 1971'e kadar bu komisyonun belirlediği kurallar çerçevesinde, diğer toplulukların da bu kuralları benimsemesiyle devam eder. Ayrıca, çocukların da iyi cambı olabilmeleri için ata binmeden yaya olarak yerde atış yaptırılır. Cambı atmay oyununu oynayan Kırgızistan, Özbekistan ve Kazakistan özerk cumhuriyetleri bakanlar kuruluna bağlı Spor ve Beden eğitimi Komiteleri'nin aldıkları kararlar çerçevesinde 1 Ocak 1972' den geçerli olmak kaydıyla bugüne değin geçerli olan iki türlü Cambı atmay oyunu Türk Cumhuriyetleri'nde oynanmaktadır. Resmi kurallar çerçevesinde oynanan bu oyunlar, aşağıda Cambı Atmay I ve Cambı Atmay II şeklinde tanıtılacaktır.

3.3. Cambı Atmay I : Cambı yarışına 'bitra mltık' (av tüfeği) ile katılırlar. Yarışçıların at ve silahı ustalıklı kullanmaları gerekir. Tüfeğin çapı ve kalibresi, katılanların sayısı ve yarışın şartları yarış komitesi tarafından belirlenir. Katılanların yaşı minimum 16 olmalıdır. Bayan yarışçılar erkekler ile genel esasta katılırlar. Müsabakanın gerçekleşeceği saha mümkün olduğunca yerleşik alanların dışında olmalıdır. Halkın yoğun olduğu yerlerde bu yarışın yapılmasına izin verilmez. Atış için cambı siyah renge boyanmış, kâğıttan veya ince tahtadan 25 x 3 cm. büyüklüğünde kuş tipinde yapılır.

Oyunun özellikleri: (Şekil 1) Sporçunun atını koşturacağı mesafenin uzunluğu 150-160 m., genişliği 5-6 m.'dir. Sporçunun koşturup geleceği yolun sol tarafında 25-30 metre mesafede buta (cambı) asılıdır. Cambının yerden yüksekliği 3-4m. olur. Hedefe, atış çizgisi (AC) ile atışı durdurma çizgisine (ATC) kadarki aralığın her yerinden atmak mümkündür. Zaman, starttan finişe kadar olan aralıkta kronometre ile ölçülür.

Atış şartları: Sıradaki atıcı sporcu hakemin çağrısıyla start çizgisine atıyla gelir ve yarış istikametinde düz varıp durur. O anda tüfeği sırtında asılı olması gerekir. Starttaki hakemin 'okto' (silahı

doldur) emriyle sporcu tüfeğini bir kurşunla doldurur. Namluyu yukarı tutup kundağı dizine veya eğere dayar. Atın yerinde durduğu halde tüfeği doldurmaya müsaade edilir. Eğer hakemin 'okto' emrini verdiği zaman bir dakika içinde at kıpırdanıp yerinde durmaz ise, hakem o sporcuyla bir sonraki tura bırakır ve sıradaki sporcuyla çağırır. Atıcı hazır olduktan sonra hakem 'olga' (ileri) emri verir. Sporcu yarış yolu istikametine koşturup gider. 70-75 m.'ye kadar uzanan atış bölgesinde istediği yerden atın hızını azaltmadan atması gerekir. Atışı durdur çizgisini (ATC) geçtikten sonra silahını ateşlerse 'ceza atışı' sayılır. Bu durumda atıcıya sıfır puan verilir. Tüfek atışı yapıldıktan sonra atıcı finişe kadar koşturup gelir. Durduktan sonra tüfeğin içinde mermi varsa onu boşaltır. Hakemler kurulu tarafından gösterilen toplanılacak yere yaya varır. Hedefi bulan her kurşun için sporcuyla bir puan verilir. Eğer at dört ayağı ile çizgiden hedef 'buta' tarafa 'olgo' denmeden çıkarsa o zaman neticesine bakılmadan sporcuyla sıfır puan verilir. Sıradaki sporcular start çizgisine çağırılmadan atlarının dizgininden tutup ayakta durmaları gerekir. Sporcuların kullandığı silah tek kurşun almalı, yivsiz olmalı, otomatik olmamalıdır (Kazakbayev, arşiv No: 603 / 5241).

Şekil 1: Cambı Atmay I, Oyun Sahası (300 x 300)

3.3. Cambı Atmay II: Cambı atmay II oyununun özellikleri (Şekil. 2): Cambı I' in başındaki şartların aynısı bu oyun içinde geçerlidir. Ayrıca cambının bu türü takım halinde de oynanır. Bu oyunda cambı aynı kuş tipi, fakat cambı atıcının sol ve yan tarafında asılı değil yol üzerindeki ters 'L' şeklinde bulunan sütuna asılıdır. Diğer özellikler cambı I' de olduğu gibidir.

Atış şartları: Müsabıkların yarışa çıkma sırası yarış başlamadan bir saat önce kura yönüyle belirlenir. Her bir müsabıkın dört atış yapma hakkı vardır. Bunun ilki puanlama dışıdır. Diğer üç atış puanlamaya tabidir. Her müsabık bir ok (kurşun) start çizgisinde verilir. Tüfek ve kurşunu sporcunun karşılaması lazımdır. Ya da tasarıda belirlenmiş olursa yarışı gerçekleştiren kurul tarafından karşılanır. Silah doldurma esnasında bir aksilik olursa atıcıya sıranın sonunda tekrar sıra verilir. İkinci defa aksilik olursa sporcuyla sıfır puan verilir.

Can güvenliği: Yarış esnasında güvenlik görevlileri ve başhakem can güvenliğini sağlamakla yükümlüdürler. Bu görevlilerle birlikte diğer hakemler yarış esnasında kişileri, hayvanları ve araçları durdurmaya yetkilidirler. Finişteki hakem can güvenliğini sağlamak için halka içinde bulunmalıdır. Hakem heyeti kuralları iyi bilmelidir.

Kazananın tespiti: Bütün turlarda en çok puan alan veya atıcı, yarışın galibi sayılır. Eğer puanları eşit ise, o zaman bütün tur esnasında en az zaman harcayan takım veya fert galip sayılır. Ayrıca, bir sporcu bir turundaki zaman durumu boyunca sıfır puan alırsa, diğer iki turda aldığı puanları başka sporcular ile eşit ise, bu durumda sporcuyla en güçlü rakibinin bir turda gösterdiği en kötü zamanı buna sayılır (Aynakulova, 2006, 98).

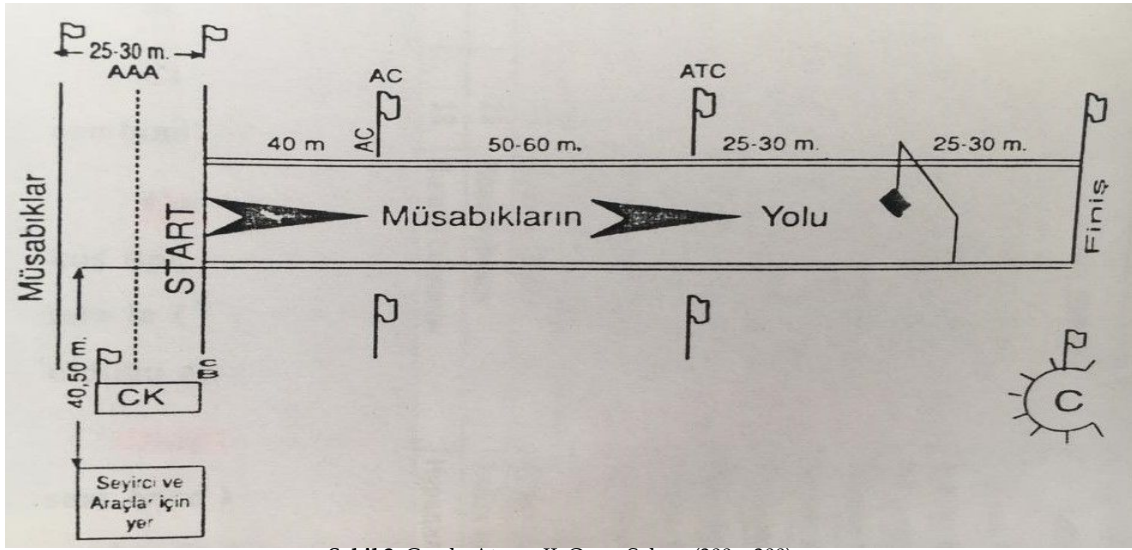
Bugünlerde Altaylar, Başkurtlar, Hakaslar, Kazaklar, Kırgızlar, Özbekler, Tuvalar, Moğol ve Buryatlar ve Cambı Atmay oyununun genelde ikinci türünden birini tercih edip yoğun oynamaktadırlar. Cambı Atmay oyununda atışlar, eskisi gibi okla değil, kurşunla ve cambı yerine 'buta'ya atılmakta, ancak oyunun diğer unsurları milli olma özelliğini korumaktadır. Ancak bağımsızlık sonrası (1991) cambı yerine

çizilmiş geyik resminin kalbini merkez alan bir hedefe, bilinen armudi putalara veya modern okçulukta kullanılan hedef tahtalarına da at üzeri ok atılmaktadır.

'Saklayacak zamanı mıydı Cangıl canını,
O esnada cambı şıp diye yere düştü,
Okuyla şip vurmıştu, çekilen yayı,
Kalabalık halk uğultusundan yer titreyip,
Yankılanıp gitti birbirini izleyip,
Baksana, gerçek nişancı böyle olmaz mı deyip,
Niceleri kroancından sıçrayıp durdular...'

 (Türkmen, 1996, 54).

Oyunun uluslararasına taşınması için yapılan bu iki (buta ve ok) değişikliğin oyunun milli özelliklerinden hiçbir şey kaybettirmediği görülmektedir. Oyunu halk bütün kalabalıklarla heyecan ve zevkle seyretmektedir (Azizbaev, 2007, 12).

Şekil 2: Cambı Atmay II, Oyun Sahası (300 x 300)

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Kırgızların Türk halkları içerisinde en köklü tarihe ve zengin bir geleneğe sahip oldukları için, 'cambı atmay' oyunu, bu araştırmanın merkezine alındı. Orta Asya Türk halkları coğrafyasıyla sınırlandırıldı. Tanımlanmış tarzıyla oyun, XX. Yüzyılın ortalarına kadar oynanmıştır. 1950-1991 yılları arasında oyunda ok yerine ateşli silah kullanılmış, bu tarihten sonra tekrar ok ile atışlara dönülmüştür. Ancak hedefe cambı yerine modern ok putaları veya geyik resmi çizilerek puta yerine konulmuştur. Kazakistan 2016'da 'Jambu atu' adıyla UNESCO somut olmayan kültürel miraslar listesine dahil ettirmiştir. Şimdilerde mütevazı bir şekilde varlığını sürdürmektedir.

Biniciliğin ve ok atıcılığının tekamülünün zirvesi olan cambı atma spor oyunu, son yıllarda popülerite kazanmış gözükse de henüz Türk halkları arasında ortak bir kurallardan veya ortak kullanılan materyallerden söz edilemez. Bu bağlamda Türk dünyasının milli bir spor oyunu olan cambıyı ortak (aynı) materyaller ve ortak kurallara bağlanmalıdır. En azından bu ortak materyal ve kuralları "el-oyun", "göçmen oyunları" vb. büyük organizasyonlarda milli niteliklerini yitirtmeden uygulanmasını öneririz.

KAYNAKÇA

- Aynakulova, G. (2006). Kırgızlarda Evlilik ve Evlenme Törenleri. *Milli Folklor Dergisi*, s. 95-106.
- Azizbaev, S. (2007). Kırgızdın Uluttuk At Oyundarı. *Jurnal Ruka Pomoşi*, s. 10-13
- Aslan H.Erdağı K., Şık B.Erdoğan M., Güvenc A. (2017). The Prevalence of Smoking and Attitudes toward Smoking Young Athletes and Coaches. *Mediterranean Journal of Humanities*, 7(1), pp.41-55
- Ermış E., İmamoğlu G. (2019). The Effects of Sport Education and Fine Arts Education on Social Appearance Anxiety. *Journal of Education and Training Studies*, Vol. 7, No. 6, s.1-6
- Ermış E., Ermış A., İmamoğlu O. (2018). Association Between Sport and Multiple Intelligences of Students in Adulthood Period. *Turkish Studies Social Sciences*, Volume 13/18, p. 589-598
- Ermış E., Satıcı A., İmamoğlu O., Aydoğan A. (2017). Coaching Behaviors Perceived by Adolescent Athletes. *The Journal of Kesit Academy*, 3(12), pp. 589-599
- Geldiyev, G., Fikret T. (2000). *Türkmen Şiiri Antolojisi*. Ankara: Türksoy Yayınları.

- İmamoğlu, O., Taşmektepligil, M. Y., Türkmen, M. (1997). Türk Kültüründe Spor. *Ondokuzmayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10, s. 139-144
- İmamoğlu, G. (2011). The Effect of Colors on Sportive Performance in Football. *Ataturk University Physical Education and Sports Science*, 7(2), s. 1-5
- İmamoğlu G. (2010). The Effect of Colors on Sportive Performance. *Mustafa Kemal University Physical Education and Sports Science*, 1(2), s. 40-52
- İmamoğlu, G., Koca, F. (2018). The Depict of Sportive Struggles with Animals in Some Images in Ancient Times. *The Journal of International Social Research*, 11(61), s. 479-488
- Kaada Salt, *Kırgız Elinin Oyundarı, Kırgız Uluttuk İlimder Akademiyası Kol Cazmalar Fondu*, No: 575/5213
- Kazakbayev, C., *Kırgız Elinin Oyundarı, Kırgız Uluttuk İlimder Akademiyası Kol Cazmalar Fondu*. No: 603 / 5241, Bişkek.
- Kürenov, S., Gümüş, M.(1995). *Türkçe Açıklamalı Türkmen Atasözleri*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Levine, M.A. (1998). Botai and the Origins of Horse Domestication. *Journal of Anthropological Archaeology*, Vol. 18. pp.29-78
- Şener, O. A., İmamoğlu, G. (2018). Wrestling's Activities And Reflections in the Ottoman Empire. *Turkish Studies Social Sciences*, Volume 13(26),s.1091-1106
- Taşmektepligil, M. Y., İmamoğlu, O. (1996). Türkiye'de Kültürel Yapının Spora Etkisi Üzerine Düşünceler. *Gazi Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 1 (1),s.41-51
- Timbekov, A. (1993). *Kırgızdardın Uluttuk Oyundarı*. Kırgızdar, C. L, Ed. Keneş Cusupov, Bişkek: Mektep.
- Timbekov, A., *Kırgızdın Uluttuk Oyundarı, Kırgız Uluttuk İlimder Akademiyası Kol Cazmalar Fondu*, No: 134/K342, Bişkek.
- Toktorbayev, S. (1991). *Öspürümdör Oyundarı*. Bişkek: Kırgız Cobet Baskısı.
- Türkmen, M.(1996). *Türklerde Geleneksel Atlı Sporların Yapılışı, Kaynağı ve Bilinmeyen Yeni Boyutları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı
- Türkmen, M., İmamoğlu, O., Türkmen, L.(2005). Düünden Bugüne Türklerde Kız ve Kelin Kovuu Oyunu. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6 (1),s. 49-57
- Türkmen, M. İmamoğlu, O. Ziyagil, M. A. (2006); Popularity of the Wrestling sport in Turkey and it's comparison with the selected sports. *Researches About The Turks All Around The World*,163,s. 77-94
- Umminger, W. (1992). *Die Chronik des Sports*, Chronik Verlag, 2.. ergänzte und aktualisierte Auflage: 56
- Yamak B. İmamoğlu O., İslamoğlu İ., Çebi M. (2018). The Effects of Exercise on Body Posture, *Turkish Studies Social Sciences*, Volume 13(18), s. 1377-1388
- Yamaner, F.,İmamoğlu, O., Yamaner, E., Keskin, E. Ç. (2018). Investigation of the Moral Attitudes of Students who Are Taking Sports Training. *The Journal of Kesit Academy*,4 (13),s. 251-257
- Yamaner, F., İmamoğlu, G.,(2018). Sports Performance Colors Power and Effect. *Turkish Studies*, Volume 13(15),s. 515-526
- Yudahini, K.K. (1994). *Kırgız Sözlüğü*. 3. Baskı, Cilt II, Çev. Abdullah Taymas, Ankara: TDK Yayınları: 121